

PROFESOR TADEUSZ ZAGRODZKI
TWÓRCA KATEDRY HISTORII SZTUKI ŚREDNIOWIECZNEJ
POWSZECHNEJ KUL, WYBITNY BADACZ ARCHITEKTURY I URBANISTYKI,
ZNAKOMITY DYDAKTYK I POWSZECHNIE SZANOWANY PEDAGOG

W dniu 25 czerwca 1971 r. decyzją Rady Wydziału Nauk Humanistycznych, zatwierdzoną przez Senat Akademicki, na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim została utworzona Katedra Historii Sztuki Średniowiecznej Powszechnej, co zapoczątkowało nowy rozdział w historii Instytutu Historii Sztuki. Powierzenie kierownictwa nowo utworzonej katedry Panu Profesorowi Tadeuszowi Zagrodzkiemu, wybitnemu znawcy urbanistyki i architektury dawnej i współczesnej, znakomitemu praktykowi w dziedzinie konserwacji i rekonstrukcji architektury zabytkowej, było przełomem w dotychczasowym programie nauczania historii sztuki na KUL. Profesor opracował dla katedry własny program, oparty na swej gruntownej wiedzy, doświadczeniu pedagoga oraz postawie szacunku wobec nauki. W pracy dydaktycznej i naukowej odznaczał się niezwykle zaangażowaniem w każdy podejmowany temat, każdy przygotowywany wykład. Z wielką troską kierował pracami studentów. Działalność Profesora Zagrodzkiego w środowisku KUL miała fundamentalne znaczenie dla kreowania nowego rodzaju studiów i badań nad średniowieczem polskim i europejskim. Profesor udzielał też praktycznych rad i konsultacji w sprawach związanych z trwającą wówczas budową nowego frontonu Uniwersytetu.

Program, jaki stworzył Pan Profesor w obrębie studiów mediewistycznych historii sztuki, był w owych czasach oryginalny, łączył zamiłowanie do pogłębiania badań w zakresie nauk ścisłych w harmonii ze studiami humanistycznymi, do których predestynuje historia sztuki. Wykłady Profesora obejmowały szeroki zakres problematyki dotyczącej historii architektury, historii kultury antycznej i kultury materialnej, niezbędnej do zrozumienia przyczyn i skutków wielu form architektury i urbanistyki.

Tak pogłębione pojmowanie architektury i sztuki, emanujące w licznych publikacjach oraz wykładach Profesora Zagrodzkiego, wynikało z jego ogromnej i wszechstronnej wiedzy, zdobywanej już w okresie szkolnym w humanistycznym Gimnazjum im. Władysława IV w Warszawie. Dom rodzinny, który Pan Profesor zawsze serdecznie wspominał, stwarzał klimat do nauki oraz kultuwowania wartości religijnych, ogólnoludzkich i patriotycznych.

Tadeusz Zagrodzki ukończył w roku 1937 studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej i rozpoczął pracę naukowo-badawczą w pracowniach znakomitych architektów, takich jak W. Henneberg, J. Żurawski, R. Świerczyński. Okres wojny był dla młodego adepta architektury czasem próby. Razem ze swym ojcem, Narcyzem Zagrodzkim, doktorem nauk matematycznych, wieloletnim nauczycielem renomowanych szkół średnich w Warszawie, zorganizował tajne nauczanie, które prowadził aż do wybuchu Powstania Warszawskiego. Nauczanie w warunkach konspiracyjnych kształtowało ducha szacunku do pogłębiania wiedzy, jak i do odpowiedzialnego jej przekazywania, wymagało oparcia go na podstawach pedagogicznych, które okazały się bardzo cenione później w czasie nauczania uniwersyteckiego. Te nader trudne początki wydały dojrzałe owoce w dydaktyce uniwersyteckiej czasów powojennych, najpierw na Politechnice Warszawskiej, potem na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Praca badacza, teoretyka architektury oraz praktyka stanowiły dla Pana Profesora podstawę twórczą, którą realizował od samego początku swojego zawodowego życia po powrocie do kraju z wojennej niewoli w obozach pracy przymusowej w Niemczech, z tułaczki i walki w Polskich Siłach Zbrojnych na terenie Anglii i Włoch. W latach 1949-1952 pracował w Katedrze Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej, prowadzonej przez prof. Jana Zachwatowicza. Był to również początek tworzenia samodzielnych projektów odbudowy starych kamienic w Warszawie, rekonstrukcji części zniszczonych kościołów, np. sklepień w kościele NMP oraz w kościele Dominikanów. Podjął wtedy badania nad romańską kolegiatą w Głogowie, w Wiślicy, Kruszwicy, w których na podstawie bardzo dokładnych pomiarów wykazał zachowanie rzymskich reguł i metod mierzniczych. Jako młody badacz odkrył bardzo istotne dla rozumienia średniowiecznej architektury ówczesne reguły planowania. Było to przełomowe odkrycie w badaniach nad miastami średniowiecznymi, bowiem wskazywało na kontynuację tradycji antycznej oraz istnienie w dziedzinie budownictwa analogicznych, jeżeli nie identycznych wzorów, jakie obowiązywały również w urbanistyce. Badania tego zagadnienia, rozpoczęte w kraju, pogłębiał Profesor podczas studiów w Centre d'Etudes Superieures de Civilisation Medievale na Uniwersytecie w Poitiers. Następne Jego wyjazdy i badania w tym zakresie, podejmowane we Francji, w Italii, Niemczech i Anglii, zaowocowały pełną wiedzą o planowaniu miasta średniowiecznego oraz funkcji poszczególnych form architektonicznych.

Udział Profesora Zagrodzkiego w odbudowie polskiej architektury zabytkowej po zniszczeniach wojennych był niezwykle intensywny. Dla 60 miast zabytkowych Profesor opracował wytyczne konserwatorskie. Prowadząc badania, stworzył własną metodę, odkrywczą na skalę światową, zwłaszcza do analizy regularnych planów miast średniowiecznych. Opublikował szereg prac badawczych z tego zakresu, których zwieńczeniem była rozprawa doktorska, obroniona w roku 1959 na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej.

Tadeusz Zagrodzki prowadził badania nie tylko nad pojedynczymi zabytkami architektonicznymi, ale i nad całymi zespołami, do których należała między

innymi dawna warownia kopernikańska we Fromborku. Wieloletnie analizy tutaj prowadzone stały się podstawą naukową projektu konserwatorskiego odbudowy warowni, jej specyfiki odpowiadającej budownictwu obronnemu pozostającemu pod wpływami włoskimi. Badania te pozwoliły ocenić pozycję architektoniczną zespołu fromborskiego w obrębie budownictwa późnośredniowiecznego jako unikalnego w skali europejskiej.

Opublikowanie wyników wieloletnich badań dało podstawę do rozpoczęcia przewodu habilitacyjnego, ukończonego w 1971 r. na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Liczne badania naukowe oraz konserwatorskie zalecenia Pana Profesora przyniosły mu ogromny prestiż i autorytet w środowiskach naukowych zarówno Polski, jak i Francji. Potwierdzenie swoich osiągnięć naukowych zdobywał prof. Zagrodzki w centrum mediewistyki europejskiej, jakim jest Instytut w Poitiers, gdzie ogłaszał swoje publikacje. Znajdował też uznanie u praktyków konserwatorów w Polsce.

W 1964 r. został powołany do grona prestiżowej Głównej Komisji Konserwatorskiej Ministerstwa Kultury i Sztuki, a w 1966 r. został sekretarzem Sekcji Historii Architektury i Urbanistyki oraz Ochrony Zabytków Polskiej Akademii Nauk.

Dorobek prof. Tadeusza Zagrodzkiego jest bogaty i niezwykle urozmaicony, mimo swego architektoniczno-urbanistycznego skondensowania. Obejmuje problematykę rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce, nie znajdującą w naszym kraju należytego pogłębienia w nauce, jak stwierdził w jednej ze swoich publikacji (*Studium rozplanowania Starego Miasta w Łowiczu*, 1980). W tym obszarze badań dzięki swojej metodzie wskazał na związki z historycznymi uwarunkowaniami, które określiły akt lokacji, jak i na proces rozwoju przestrzennego wraz z różnymi formami architektonicznymi, określonymi ich funkcją w mieście średniowiecznym, między innymi sakralną, obronną i miejską.

Profesor śledził powstawanie miast europejskich, ich rozplanowanie i sposoby urządzenia, których dokonywali „oświeceni” miernicy – *mensores, literati*, których wymieniają podręczniki geometrii (np. *Geometria Culmensis*). Skrzyżowanie głównych ulic miasta, porównywane do kierunków kosmicznych, wprowadzało badania Profesora w obszar szeroko pojętej humanistyki i filozofii. W każdej pracy dotyczącej szczegółowego zagadnienia, bądź to architektonicznego, bądź urbanistycznego, wskazywał na związek geometrii jednostkowej z zasadą *limites*.

W badaniach Zakroczymia gród uznał za najmniejszy element osadniczy z 1065 r., wymieniony w wykazie grodów Mazowsza płockiego w latach 1113-1124, zawdzięczający swój rozwój żegludze hanzeatyckiej. Inne badania wyjaśniły założenie katedralne we Fromborku w świetle założeń obronnych. Limitacje miernicze wywodzące się z tradycji rzymskiej wykazał Profesor w planie założenia Starego Miasta w Toruniu, w Warszawie oraz w wielu miastach pomorskich.

Odrębnym, niezwykle cennym i nowatorskim kierunkiem badań prof. T. Zagrodzkiego były studia nad architekturą sakralną zrujnowanych kościołów w wo-

jewództwie koszalińskim, szczecińskim oraz wielu miastach Mazowsza. Badania te, mające na celu rekonstrukcję materii zabytkowej, odkrywały kolejne warstwy historycznej rozbudowy zabytków, stanowiąc często niezależne studia historii architektury. W badaniach nad urbanistyką i architekturą Profesor potwierdzał swoją niezwykłą, gruntowną wiedzę historyczną i z zakresu historii sztuki oraz doświadczenie architektoniczne, jakie cechowało nielicznych polskich badaczy. Całą swoją wiedzę Profesor przekazywał uczniom, studentom oraz każdemu, kto zwracał się do niego o radę, wskazówki czy ukierunkowanie poszukiwań już w pracy zawodowej. Odpowiedzialność za przedmiot badań łączył z życzliwością i odpowiedzialnością za każdą Osobę, która znalazła się w kręgu wspólnych zainteresowań badawczych. Jest wzorem Badacza i Przyjaciela.

Urszula Małgorzata Mazurczak